

BOGANMELDELSER

Eikvam, Turid: Hiv-testen – viktig epidemiiltak eller farlig kontrollmiddel? Hovedfagsavhandling i kriminologi, Institutt for kriminologi og strafferett, Universitetet i Oslo, vår - 1991.

Frantzsen, Evy: Skikkelige jenter stiller ikke krav. Hovedfagsavhandling i kriminologi, Institutt for kriminologi og strafferett, Universitetet i Oslo, vår - 1991.

Hva har Turid Eikvam og Evy Frantzsen funnet i sine hovedfagsprosjekter? Et viktig funn hos begge er at kjærlighet er livsfarlig. Er det noe nytt, vil kanskje noen spørre, og tenke på alle verdenslitteraturens store kjærlighetsdramaer med dødelig utgang. Ja, det er noe nytt i den sammenhengen Turid Eikvam og Evy Frantzsen har utforsket: Spredning av hiv-smitte. Bildene av det farlige handler om den prostituerte på strøket som ukontrollert smittebærer, og homsen på byen med utallige anonyme sex-partnere.

Turid Eikvams utgangspunkt er intervjuer med såkalt nysmittede homser, dvs. menn som tidligere har testet negativt, men seinere pådratt seg hiv-smitte. Evy Frantzsens utgangspunkt er et prosjekt i Uteseksjonens regi, et prosjekt innretta på å forebygge hiv-smitte blant utsatte jenter i Oslos sentrumsmiljø.

Turid Eikvams homser vet hva som er farlig. Og i mer tilfeldige seksuelle møter er det ikke så vanskelig å beskytte seg. Verre er det når kjærligheten og forelskelsen kommer til. Da blir det vanskeligere å håndtere budskapet som ligger under i safe-sex: Jeg stoler ikke på deg, du er farlig. Det blir vanskeligere å risikere avvisning, for tanken på å miste er uutholdelig. Og kanskje blir tanken på truende sykdom og død uvesentlig der og da – det som blir virkelig er pasjonen, nærheten, det intense møtet.

Evy Frantzsens utsatte jenter vet også hva som er farlig. Noen av jentene prostituerer seg, alle lever nær prostitusjonsmiljøet. Flere har kjæresten som er sprøytenarkomane. Alle vet at det sikreste er å bruke kondom. Og i forhold til horekunder er ikke det noe problem. Men forbindelsen horekunde – kondom blir et kulturelt innslag i miljøet, som påvirker også de jentene som ikke prostituerer seg. De kan ikke kreve av kjæresten at han bruker kondom, for da behandler de ham som en kunde. Samleie uten kondom blir symbolet på ekte kjærlighet. Det er viktig for både han og henne. Utsatte jenter i Oslos sentrumsmiljø har kanskje ikke så mye. Likevel har de mye å miste. Nærheten og kontakten i kjærlighetsforholdet er viktig i en trist og hard hverdag. Og når en står i fare for å miste seg sjøl i prostitusjonen, blir det å bevare en flik av seksualiteten som sin egen, livsnødvendig. Å behandle kjæresten som en horekunde for å beskytte seg mot sjukdom og død blir kanskje bare en annen måte å utslette seg sjøl på.

Verken Turid Eikvam eller Evy Frantzsen er sånne forskere som legger sosialt liv under lupen, betrakter det med distansert interesse og med intellektuell nysgjerrighet som eneste drivkraft. Det er menneskers liv, lidelser og gleder som teller, og hva vi kan gjøre for at disse livene skal bli bedre å leve. Derfor er det ikke tilfeldig at begge har et praktisk utgangspunkt for oppgava si. De er opptatt av hva vi kan gjøre. Det finnes en del fordommer om slik forskning – den er snever, nærsynt og pragmatisk. Men spørsmålet "hvordan kan vi forebygge hiv?" har ledet Turid Eikvam og Evy Frantzsen rett inn i de store eksistensielle spørsmålene i menneskelivet. Av Turid Eikvams og Evy Frantzsens oppgaver lærte jeg at uten kjærlighet dør vi. Om vi da dør av aids eller noe annet, blir underordna. Skal vi kunne forebygge hiv-smitte, må vi vite dette.

Av Turid Eikvams og Evy Frantzsens oppgaver lærte jeg også noe om det såkalt irrasjonelle. Det "irrasjonelle" oppløser seg – eller blir et ord på forskerens manglende innlevelse og latskap i forsøket på å forstå. Å si at folk er irrasjonelle når de gjør ting de veit kan føre til en dødelig sjukdom, det er bare en annen måte å si: "Jeg gidder ikke spørre hvorfor" på. Slik har Turid Eikvams og Evy Frantzsens oppgaver tråder inn i psykiatridebatten.

Ett tredje fellestrekk i de to oppgavene handler om menneskene og hjelpeapparatet. Menneskers liv er helhetlig, det er ikke oppdelt i sektorer med skillevegger imellom, greitt ordnet i tråd med de respektive kontorer og etater i helse- og sosialvesenet. Prosjektet Evy Frantzsen studerte, skulle handle om sex og forebygging av hiv-smitte, ikke noe annet. Men i jentenes virkelige liv var det en sammenheng mellom boligmangel, stoffbruk, knuste mellommenneskelige forhold, følelsen av å være lite verdt og evne til å legge premisser for et seksuelt møte. Turid Eikvam stiller spørsmålet: Hva slags signal er det når noen kommer til Miljøetaten (tidligere helserådet) og tester seg gang på gang? Betyr det at de stadig setter seg sjøl i risikosituasjoner? Og hva er det med livene deres som gjør det? Dette burde Miljøetaten gå inn i. Men de er en del av helsevesenet. Da faller det naturlig å ta blodprøver, men ikke å gå inn i folks helhetlige liv og livsverden.

Så er det seksualitetens vilkår. Turid Eikvam påpeker at før aidsens tid var det ikke noen farer forbundet med homsenes seksuelle utfoldelse: De behøvde ikke være opptatt av å ta ansvar og sette grenser. Nå er dette forandret, homsene er inne i en svært vanskelig omleggingsprosess. Å skulle ta ansvar og sette grenser påvirker forholdet til seksualitet, ja selve seksualiteten. Og Turid Eikvam spør: Hva skjer med den seksuelle gleden og utfoldelsen i den nye situasjonen?

Evy Frantzsen påpeker at i det heterofile, seksuelle møtet er det kvinnens oppgave å ta ansvar og sette grenser. En uønsket graviditet er hennes skyld, og hun må bære konsekvensene. Dette ansvaret skal hun utøve, og disse grensene skal hun sette i et kjønnsforhold der hun har minst makt, er den underordnede part. Og en kan spørre, som Turid Eikvam spør for homsene: Hva skjer med den seksuelle gleden og utfoldelsen i denne situasjonen?

Ansvar og grenser på den ene sida, seksuell glede og utfoldelse på den andre, det er et felles tema for homseforskning og kvinneforskning. For homsene er det å ta ansvar og sette grenser det nye og vanskelige. For kvinnene er det å lete seg fram til den seksuelle gleden og utfoldelsen det nye og utfordrende. Her ligger et spennende krysningsspunkt for homseforskning og kvinneforskning.

Turid Eikvam og Evy Frantzsen er fine og sjølstendige representanter for noe av det jeg ser som det beste ved den vitenskapelige kulturen ved vårt institutt: Det å ikke la menneskene forsvinne bak forskningsobjektene, det å interessere seg for, og gå inn i, de utforskede livsverden og virkelighet.

En av årets mellomfagsoppgaver, som også handlet om forebygging av hiv smitte, innledet med et sitat av Kierkegård. Det handler om kunsten å hjelpe, men jeg synes også det sier noe om kunsten å forske. Jeg vil avslutte med det sitatet, fordi jeg synes det uttrykker den holdninga Turid Eikvam og Evy Frantzsen har gått til sine hjelpe- og forskningsoppgaver med:

"Hvis det i sandhed skal lykkes at føre et menneske hen til et bestemt sted,

må man først og fremmest passe på at finde ham der,
hvor han er og begynde der.

Dette er hemmeligheden i al hjælpekunst.
Enhver der ikke kan det, han er i indbildning,
når han mener at kunne hjælpe en anden.

For i sandhed at kunne hjælpe en anden,
må jeg forstå mere end han,
men dog vel først og fremmest
forstå det, han forstår.
Når jeg ikke gør det,
så hjælper min merforståen ham slet ikke.
Vil jeg alligevel gøre min merforståen gældende,
så er det fordi at jeg er forfængelig og stolt,
så jeg i grunden i stedet for at gavne ham,
egentlig vil beundres af ham.

Men al sand hjælpekunst begynder med ydmygelse.
Hjælperen må først ydmyge sig under den
han vil hjælpe og herved forstå,
at det at hjælpe er ikke det at herske, men det at tjene,
at det at hjælpe er villighed til indtil videre
at finde sig i at have uret og i ikke at forstå,
hvad den anden forstår.
Dersom du ikke kan begynde således med et menneske,
at han kan finde en sand lindring i at tale med dig
om sin lidelse,
så kan du heller ikke hjælpe ham,
han lukker sig for dig,
han lukker sig inde i sit inderste –
og præk du så kun for ham!"

Kjersti Ericsson

Universitetet i Oslo

Neue Wege der Wiedergutmachung im Strafrecht, udgivet af Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Freiburg, Breisgau, Tyskland. 1990, 485 sider. Bogen indeholder små 20 indledningsforedrag og opsummeringen af diskussionen fra et 3 dages kolloqviem, der blev holdt i 1989 i Max-Planck Instituttet i Freiburg. I kolloqviet deltog ca. 60 strafferetsjurister, hovedsagelig fra tysktalende lande. Der var dog også deltagere udenfor den tysktalende kreds, således havde Tapio Lappi-Seppälä fra Finland et indlæg: "Neue Wege der Wiedergutmachung im Strafrecht Finnlands".

En kreds af strafferetsjurister fra Tyskland, Schweiz og nu også Østrig har i henimod 25 år arbejdet på en videreudvikling af strafferetten og straffeprocessen. Denne gruppe – eller arbejdskreds, som det kaldes – holder tre gange årligt et forlænget weekend-møde.

Gruppen, der blandt sine medlemmer har direktør for Max-Planck-Instituttet, professor Albin Eser, har taget spørgsmålet om anvendelse af godtgørelse i det strafferetlige sanktionssystem op som et tema. Det anføres, at ideen med godtgørelse falder godt i tråd med den differentiering af sanktionsmulighederne, arbejdskredsen i øvrigt har søgt fremmet for at opnå en større specialpræventiv effekt, mindre stigmatisering og større reel udsoning end det vil være muligt ved anvendelse af traditionelle straffe.

Professor Heinz Schöch fra Göttingen fremhævede i sit indledningsforedrag, at man kunne se godtgørelsestemaet som et tredje spor i den strafferetlige sanktionspolitik. Det første spor var reaktion på den begåede lovovertrædelse. Det andet spor var de specialpræventive muligheder for at forbedre gerningsmandens fremtidige chancer for at leve kriminalitetsfri. Godtgørelsestemaet er tilstrækkeligt betydningsfuldt og forskelligt fra de øvrige sanktionstankegange til, at det kan berettige en betegnelse, der understreger de nye udviklingsmuligheder.

Det er arbejdskredsens tanke, at godtgørelse skal være en generel sanktionsform. Der er altså ikke tale om, at man vil begrænse denne sanktions anvendelsesområde til bagatelkriminalitet eller til berigelseskriminalitet.

Selv om den direkte udligning mellem gerningsmand og offer står i centrum for opmærksomheden, mener man der må eksistere en tilsvarende sanktionsmulighed i tilfælde, hvor der intet personligt offertab er, f.eks. fordi forbrydelsen ikke er fuldbyrdet, eller gerningen er rettet imod almenheden. Derfor må det være muligt at fastlægge en godtgørelsesydelse, der skal gå til almennyttige formål. Ydelsen skal i øvrigt ikke kun have karakter af penge, men også kunne bestå i arbejde.

Arbejdskredsen mener kun, sanktionsformen kan bruges, hvor der foreligger frivillig tilslutning fra gerningsmandens side, og hvor godtgørelsen faktisk bliver erlagt. Det er således ikke tilstrækkeligt, at godtgørelsespligten er fastslået.

Man forestiller sig, at erlæggelse af en fastlagt godtgørelse normalt skal føre til, at andre straffe opgives. Men hensynet til almindelig retsbevidsthed kan dog i alvorligere sager føre til, at der ved siden af godtgørelse til offeret kan anvendes en nedsat almindelig straf. Dette forudses regelmæssigt at blive tilfældet, hvor det drejer sig om en lovovertrædelse, der uden godtgørelse til offeret ville medføre en fængselsstraf på 1 år og derover.

For at muliggøre betalingen af godtgørelsen skal der dog gennemføres en obligatorisk udsættelse af en eventuel frihedsstraf i indtil 2 år.

Det fremgår således af Schöch's indlæg, at arbejdskredsen allerede forud for kolloqviet havde arbejdet temmeligt grundigt med tankerne om godtgørelse. Kolloqviet skulle tjene til yderligere at få oplysning om udviklingen i andre lande og navnlig til gennem en faglig diskussion at få formuleret forskningstemaer indenfor dette område.

Der blev på mødet redegjort for de muligheder, der er for at sikre offeret en erstatning eller godtgørelse for tab og immateriel tort i Storbritannien, USA, Polen, (DDR), Østrig, Schweiz, Holland, Frankrig og Finland, foruden naturligvis i Tyskland.

I et bilag til bogen findes desuden omfattende redegørelser for retstilstanden i Japan, i islamisk ret og i nogle afrikanske stater.

Det er meget vidtfavnende redegørelser, vi hermed får. Det belyses således hvilken indflydelse offeret i finsk og schweizisk ret har på, om det offentlige skal gennemføre en straffesag. Meget plads går med at diskutere forholdet mellem den traditionelle adhæsionsproces og de nye bestræbelser på at sikre offeret en godtgørelse. Det er et åbenlyst juridisk problem, at offeret alle steder i forvejen har et civilretligt krav på erstatning, og i de fleste lande – dog ikke i USA og England – tillige gennem adhæsionsprocessen har mulighed for at gøre erstatningskravet gældende i forbindelse med straffesagen. Det må imidlertid samtidig konstateres, at det typisk kun er i yderst begrænset omfang, en gerningsmand faktisk opfylder en pålagt erstatningsforpligtelse, således som denne er fastslået i en adhæsionsproces.

Marc Groenhuijsen refererer et hollandsk kommissionsforslag, hvor man foreslår en selvstændig strafferetlig reaktion i form af godtgørelse til offeret, men således at offeret ikke dermed har mistet mulighederne for at gøre sit civilretlige erstatningskrav gældende. Det synes at være meget svært at give et sådant dobbeltsystem en blot rimelig enkel udformning.

De vanskeligheder, man her støder ind i, kunne man nok undgå ved at søge opnået en aftale mellem offer og gerningsmand.

I bogen "Criminal justice, restitution and reconciliation", som jeg anmeldte i dette tidsskrift, 1991, side 141 f., dokumenteredes netop betydningen af selve mæglingsprocessen. Man taber noget helt afgørende, hvis man i sin søgen efter en ny udviklingsretning i strafferetten ensidigt fokuserer på det ønskelige i, at gerningsmanden bliver pålagt og eventuelt opfylder en pligt til at yde godtgørelse til offeret. Det væsentligste er i virkeligheden gennemførelsen af den proces, hvorved der opnås enighed mellem offer og gerningsmand om den aftalte ydelse.

Af de mange bidrag i "Neue Wege der Wiedergutmachung in Strafrecht" er det stort set kun afsnittene om amerikansk, finsk og fransk ret, der omtaler en sådan mæglingsproces. Mest interessant finder jeg Martine Mérigeau's foredrag "Überblick über die neuen Wege einer offerbezogenen Kriminalpolitik in Frankreich". Det fremgår heraf, at der er dannet lokale offerhjælpsorganisationer i Frankrig. En central del af disse organisationers arbejde består i gennemførelse af mæglingsmøder mellem offer og gerningsmænd. Men man bistår også på anden måde ofrene både materielt og socialpsykologisk. Ligesom man også arbejder på resocialiseringen af gerningsmændene. Til at koordinere indsatsen i disse offerhjælpsorganisationer er der i 1985 indført et koordinationsorgan INAVEM (Institut National d'Aide aux Victimes et de Mediation).

Der er betydelige forskelle i den måde, mæglingsvirksomheden gribes an på. I Strasbourg lægges der mest vægt op, at offeret får sin godtgørelse, samt på arbejdet med at mindske tilbagefaldsrisikoen for gerningsmanden. I Paris lægges der størst vægt på mødet mellem offer og gerningsmand og den mulighed, der består for herigennem at opnå en forsoning. I Valence understreges betydningen af at almindelige borgere deltager som mæglingsmænd i konfliktrådsarbejdet. I Lyon forsøger man mægling inden tiltalen er udformet for derigennem at tilvejebringe et effektivt alternativ til en formel straffeprocess.

Fælles for alle de franske projekter er, at de bygger på frivillighed. Det understreges også, at den omstændighed, at man i Frankrig hylder et opportunitetsprincip i anklagemyndighedens arbejde, fremmer muligheden for mæglingsvirksomhed.

Martine Mériçeau understreger på grundlag af egne erfaringer fra retten i St. Etienne den praktiske betydning af den omhandlede mæglingsvirksomhed. Ordningen har i væsentligt omfang reduceret den anvendte strafmængde og øget ofrenes mulighed for at opnå erstatning. Hun betoner dog savnet af forskning på området, ligesom hun finder det ønskeligt, at der blev fastsat nogle lovmæssige rammebetingelser for denne virksomhed for at undgå risikoen for udviklingen af privatjustits.

Diskussionen på kolloqviet viste, at der i forsamlingen var nogle, der var skeptiske over for den igangværende udvikling. Dette gjaldt først og fremmest professor Hans Joachim Hirsch fra Köln. Også den finske deltager, docent Tapio Lappi-Seppälä, udtrykte betænkelighed, navnlig fordi han frygtede, at sikringen af offerets stilling kunne stille sig hindrende i vejen for en almindelig nedkriminalisering, som han anså for den vigtigste udviklingstendens i strafferetten.

Den overvejende stemning var imidlertid meget positiv, og resultatet blev, at Max-Planck Instituttes strafferetlige forskningsgruppe igangsatte en retssammenlignende undersøgelse. Meningen er, at man gennem en ensartet forskningsplan skal opnå et dyberegående kendskab til godtgørelsesproblematikken og de løsningsmodeller, der har fundet anvendelse i forskellige retssystemer. Samtidig har instituttets kriminologiske forskningsgruppe prioriteret forskning vedrørende offer og strafforfølgelse i de nærmest kommende år. Man vil herved evaluere offerbeskyttelseslovgivning og godtgørelsesordninger. Forskningen skal ske i Østnrg og Frankrig.

Den foreliggende bog giver læseren mange detaljer vedrørende de bestræbelser, der i disse år gøres for at styrke offerets retsstilling. Men bogen er vel først og fremmest interessant ved, at den understreger den interesse, der blandt førende strafferetsjurister er for at finde en tredje vej i den strafferetlige udvikling. Vi må alle se frem til resultatet af den indsats Max-Planck-Instituttet, under ledelse af professor Albin Eser, nu gør.

Hans Henrik Brydensholt
Østre Landsret, København

Harold E. Pepinsky: The Geometry of Violence and Democracy. Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis 1991.

Den velkendte forfatter til blandt andre *Crime and Conflicts. A Study of Law and Society* og Paul Jessilovs medforfatter til *Myths That Cause Crime* har med denne bog givet os en mulighed for at blive bekendt med nogle ganske nye, udfordrende og meget interessante opfattelser af vold og kriminalitet som dele af demokratiets geometri. Det kan lyde mærkeligt, at vi samtidig taler om kriminalitetsårsager og om geometri og demokrati. Men Pepinski beviser, at det er det rigtige at gøre. Han begynder med meget simple, men alligevel egentlige sandheder, såsom: der findes ingen kriminalitet, når vi ikke opfatter den; magthaverne som nedbryder samfundsordenen bliver mindre og mindre lydthøre. Samtidig med, at vi er tilbøjelige til at fjerne mere og mere af det magtesløse folks magt, pålægger vi dem ansvaret. Og det sker ofte på en voldelig måde; reaktionen på vold er selv vold.

Som sagt, disse sandheder er nu velkendte. På grund af deres venstreorienteret lydelse de en smule sentimentale i disse dage, hvor hele systemer baseret på den kommunistiske

ideologi styrer i grus. Alligevel leder forfatteren os gennem de forskellige stadier på hans intellektuelle odysse, gennem forskellige lande og kontinenter bringes vi til begyndelsestidspunktet for kriminalitetens etiologi. Det er den manglende lydørhed. 'Manglende lydørhed' betyder at gøre noget uden at tage hensyn til, hvordan det påvirker andre mennesker. Den norske, og det kan siges endnu bredere, den skandinaviske kontekst og indflydelse på Pepinskys betragtninger er klart synlig og bliver også tydeligt understreget af forfatteren. Og det gælder ikke blot ordet *ansvar ansvarlig*, der betyder såvel det at *være ansvarlig* som det at *gøre ansvarlig* og det at *pålægge ansvar*. Dette gælder ikke blot i det norske sprog, men også på polsk og tysk. Det er yderligere filosofien bag ordene, der er så åbenbart forskellig i U.S.A. og i de skandinaviske lande. Det er disse forskelle og indflydelsen fra mange, men især fra Christie, Mathiesen og Wilkins, der skaber opfattelsen af vold som manglende lydørhed (unresponsiveness) – en manglende lydørhed, der reproducerer sig selv, efterhånden som den bevæger sig gennem og omkring det sociale system. Pepinsky håber, at "once a criminologist forsake the premise that some community members are more law-abiding than others in favor of the premise that crime and violence are potential shared by all community members – which can be relieved by reducing the scale of unresponsiveness – crime prevention becomes not only imaginable but practical" (s. 29). Pepinsky prøver at bevise, at den manglende lydørheds vej begynder meget tidligt i familiens aller nærmeste kreds, går gennem skolen og straffesager op til voldens almindelige samfundsmæssige kaos. Over for den manglende lydørhed sætter han den svarende orden. Inden for denne orden ændrer folks motiver sig, fordi de ser en virkning af deres handlinger.

Og hvad har geometri at gøre med dette, og hvad gør geometrien i denne bog om geometri og vold og demokrati? Sandheden er, at denne anmelder aldrig har været god til geometri. Jeg tror, at Pepinsky har ment, at han heller ikke var god til geometri. Men han evner at vise den på en måde, så selv en så klodset geometriker som mig har fået lettere ved at forstå de socio-kriminologiske ideer, takket være de geometriske modeller, som han indfører i bogen. Både "the Menger sponge diagram" og "the tetrahedral interaction diagram" illustrerer overbevisende ideen om den gensidige påvirkning inden for voldelig/ikke-voldelig adfærd.

Og hvad med demokratiet? Ordet dukker op i bogens femte kapitel på side 86. Forfatteren bevæger sig videre end den norske brug af ordet, når han søger at finde et begreb som er mere velkendt for engelsktalende læsere end "responsiveness". Så for et publikum, der er bredere end det skandinaviske, vælger Pepinsky at kalde "responsiveness" demokrati. Der er dog nogen tvivl om, det er et ret valg. Så længe bogen beherskes af begrebet lydørhed, er argumentationen ikke blot fascinerende, men også meget klar. Situationen skifter, når "demokrati" bringes ind. Lydørhed indbefatter værdier, viden – også opmærksomheden over for det ufuldendte, og tendensen eller i det mindste tilbøjeligheden til mægling. Demokratiet synes derimod ikke at rumme disse immanente elementer. Demokrati står i virkeligheden i modsætning til det meritokrati, der karakteriserer lydørhed. Det er svært at opnå et højt niveau af kvaliteter, hvor flertallet råder. Det er umuligt at kræve, at flertallet skal have en præcis viden om mange aspekter i vore liv. Desuden er forhandling et fremmed begreb for demokratiet. Flertallets vilje råder. Afstemninger udelukker i praksis mægling. Og det, der får folk til at stemme, er, at de ønsker at få indflydelse på beslut-

ningen, ikke, at de vil tage ansvaret for de trufne beslutninger. Så dette "something", som Pepinsky taler om, burde nok have et annet navn, ellers giver det falske associationer. Eller måske er det, som han kalder demokrati, en idé om demokrati og demokratisme, som faktisk skal inkludere lydørhet, skønt den stadig ikke gjør det. Hvis det er tilfældet, er det endnu en ny og meget interessant dimension, som man kan finne i hans bog.

Hvad der yderligere gjør bogen *The Geometry of Violence and Democracy* og teorien om vold og kriminalitet mere betagende, er, at innholdet hentes fra multidimensionale kilder. Forfatteren erkender, at hans teori er nær ved Leslie Wilkins forbrugsteori, der stadig er meget original, og som hyppigt finner sin bekræftelse i hverdagslivet. Den får yderligere verdi som følge af forfatterens erfaringer inden for mange forskjellige grene av videnskap og praksis (jura, kriminalpolitikk, kriminologi, sosiologi, retts sosiologi, pædagogikk, og sist men ikke minst – geometri) – og fra mange kulturer. Skandinaviske og amerikanske erfaringer dominerer i bogen, men de, der hentes fra Tanzania, Polen og andre steder, er av stor betydning. De hjelper med til å gjøre teorien universell.

Pepinskys bok er særdeles stimulerende, den bringer mange originale synspunkter og introduserer nye tanker. Den anbefales meget varmt, ikke blot for kriminologer og jurister, men til enhver, som ønsker å forstå ideen om, hvordan bedre informasjon kan føre til mindre kriminalitet og mindre vold.

Monika Platek

Warszawas Universitet

David Garland: Punishment and Modern Society – A Study in Social Theory. Clarendon Press, Oxford 1990. ISBN 0-19 876239-9. 312 s.

David Garland har med "Punishment and Modern Society" lagt lista temmelig høyt for dette akademiske høydehopp, og de fleste vil nok være enig i at han kommer fra det med æren i behold. Garland som tidligere er kjent for den kritikerroste "Punishment and Welfare" arbeider med et bredt utgangspunkt. Hans målsetning er å løfte straffens sosiologi opp fra de mer fragmenterte ofte administrative undersøkelsers nivå henimot et perspektiv hvor man behandler straff på lik linje med andre sosiale institusjoner. Han etterlyser derfor også en flerdimensjonal tolkende analyse av straffen i samfunnet. Garland gir selv en fyldig nyansert fremstilling og kritikk av flere av de sentrale teoretikerne innen straffens sosiologi som han sammenfletter i en syntese mot slutten. Han bidrar derved med et skarpt analyseredskap til bruk for den som vil ta for seg det bestående eller tidligere tiders straffeapparat.

Garlands løsting av straffens sosiologi foregår i all hovedsak ved en gjennomgang av et utvalg av teoretikere. Egne teorier innen feltet er i liten grad representert. Dette kan oppfattes som en mangel, men denne blir til overmål kompensert gjennom en kreativ og innsiktsfull Jesning av eldre og nyere klassikere (Durkheim, Weber, Foucault, Rusche og Kirchheimer, Pashukanis, Elias og Spierenburg). Garland har en evne til å gi ny aktualitet og trekke frem neglisjerte sider ved sentrale arbeider innen kriminologien. Særlig Durkheim og Rusche og Kirchheimers arbeider nyter godt av dette. Noe av det som kjenner seg "Punishment and Modern Society" er at forfatteren hever seg over en enkel behandling av stoffet. Isteden blir det behandlet med en akademisk redelighet vi sjelden

finner maken til innen faget. Garland behandler de positive sider ved teoriene på lik linje med de negative. han slakter ikke. men redder istedet ofte de små viktige detaljene som er så avgjørende for kvaliteten.

Personlig setter jeg størst pris på behandlingen av Foucault og hva som omtales som sensitivitetsmodellene. For de som har fulgt Garlands forfatterskap er dette gamle kjenninger, for de nye lesere anbefales det særlig å sette sig inn i disse kapitler. Det er sjelden man finner en mer lærd gjennomgang av en så kontroversiell bok som "Det moderne fengsels historie" av Foucault. Det er vanskelig å gi en "avbalansert" fremstilling av et verk som oftest blir hyldet eller slaktet. Garland greier dette, Foucaults arbeider behandles uten å ta hensyn til hans guru status og sterke og svake siderbelyses nøkternt.

Sensitivitetsmodellene, som særlig har vært anvendt for å forstå overgangen fra fysiske offentlige avstraffelser til bruk av fengsel og isolasjon, har sitt utgangspunkt i Norbert Elias arbeider ("Sedernas historia"). Sensitivitetsmodellen ser på forandringer (fra 1500–1600 tallet til i dag) av den personlige følsomhet. Elias har dokumentert en øket varhet overfor handlinger som oppfattes støtende (f. eks. å drikke fra samme beger eller å snyte seg åpen lyst) og fremstillinger eller tegn på smerte eller lidelse. Denne fintfølsomhet har ført til at man stadig har fjernet seg fra det støtende. Elias ser bl. a. bordskikkernes og omgangsformenes forandringer i et slikt perspektiv. Denne følsomhetsforandring er grunnleggende for hva han kaller sivilisasjonsprosessen. Spierenburg forklarer overgangen fra fysisk offentlig avstraffelse henimot en privatisert (i betydning ikke-offentlig) fengselsstraff utfra en utvikling av sensitiviteten overfor fremstillinger av fysisk pine. En annen side ved denne utvikling er den såkalte individualiseringsprosessen. Man påpeker en utvikling fra en tilstand med større fysisk nærhet og et langt svakere skille mellom individene henimot det moderne menneskes fysiske adskillelse og følelse av å være en adskilt enhet. For Foucault er denne utvikling en sentral faktor i flere av hans arbeider. Den utstrakte bruk av isolasjon og bot i enecelle i det moderne fengsel kan sees i et slikt lys. Denne individualiseringsprosess kan ikke forstås uten samtidig å vise til den økonomiske og strukturelle utvikling de moderne samfunn har gjennomgått ved overgangen fra det tradisjonelle til det industrielle samfunn.

Et av Garlands hovedsiktetpunkter er å studere straffen som sammensatt sosial institusjon, dette kan for skandinaviske lesere virke selvsagt og overflødig. Hvis man er litt bevandret i internasjonal litteratur på feltet så forstår en hvorfor det er viktig å påpeke dette. Mye av litteraturen om kontroll og straff kjennetegnes fortsatt av å være snever og ensidig samtidig som den i forbløffende liten grad er sosiologisk orientert. Garlands flerdimensjonelle analyse ser straffen i et historisk og kulturelt lys. Lærerikt er det også å se straffens betydning for samfunnet behandlet på lik linje med samfunnets påvirkning på straffeinstitusjonen (som er en langt mer vanlig angrepsvinkel).

Et noe sviaktende punkt er bokens avslutning og syntese. Etter en grundig behandling av teoriene forventer vi oss nødvendigvis en sterkere avslutning. Kanskje forventer vi oss også en mer personlig avslutning enn kapitlet om å behandle straff som en sosial institusjon. Trådene trekkes sammen, men vi venter forjeves på *the Grand Finale*. En av de faktorene som allikevel gjør avslutningen lesverdig er Garlands språk som er lett forståelig og gjør fremstillingene av ofte komplekse teorier både klare og levende. Dette er en egenskap som ikke er spesielt utbredt i akademiske kretser.

Den siste bemerkningen er at "Punishment and Modern Society" til tider kan bære preg av å være en lærebok eller innføringsbok selvom den ikke er det. Personlig har jeg sterke aversjoner mot det meste som kan minne om lærebøker, de som liker slike vil kanskje sette pris på dette preg ved boka. Grunnen til dette lærebokpreg er den tidligere nevnte mangel på egne teoretiske vyer. Dette betyr ikke at Garland ikke vet hvor han vil med denne boken, han leder leseren igjennom stoffet med en klar penn. Den avbalanserte fremstillingen betyr heller ikke at han mangler personlig interesse i stoffet eller benytter det uten klare idéer om hvor han vil. Garland vet godt hvor han vil og har med "Punishment and Modern Society" vist at han vil nå dit uten større vansker.

Paul Larsson

Universitetet i Oslo

Gelsthorpe/Morris (Ed.): Feminist Perspectives in Criminology. Open University Press, Milton Keynes & Philadelphia, 1990.

I serien "New directions in criminology" utkom under 1990 antologin "Feminist perspectives in Criminology", med redaktørene Gelsthorpe og Morris. Bland forfattere, vilka i huvudsak verkar i Storbritannien, märks flera kända namn som Beverly Brown, Susan Edwards och Carol Smart. Boken berör i huvudsak aktuella frågor inom dagens kvinnoforskning. Artiklarna ger på många sätt en sammanfattning av uppnådda positioner, såväl teoretiskt som politiskt, samtidig som de andas en god portion självkritik. Boken anlägger ett mycket brett perspektiv. Den behandlar metod- och teorifrågor som berör samhällsvetenskaperna i allmänhet och boken kan därför med behållning läsas av alla (kvinno-) forskningsintresserade.

Boken är uppdelad efter tre temata. Den första delen behandlar nytänkande inom kriminologin och tar upp flera centrala kunskapsteoretiska problemställningar. Författere konstaterar att kvinnoforskningen rent faktiskt haft betydelse för kriminologin. Framförallt genom att sticka hål på föreställningen om att det går att skapa en universell teori, dvs. en teori som inkluderar alla människor. Man har med tydlighet visat att existerande modeller är uppbyggda efter manliga mönster vilka inte passar för studier av kvinnliga kriminella. En konsekvens av detta har blivit ett synliggörande av kvinnliga brottslingar och fångar. "Kön" som en kategori i kriminologisk forskning har därmed vunnit ett allt större erkännande.

Ett genomgående tema i denna del av boken blir naturligt frågan om den kulturella hegemonin. Om man ska utveckla ett feministiskt perspektiv inom kriminologin så är det inte tillräckligt att bara "lägga till kvinnor" till analysen, menar författere. Vår verklighetsuppfattning påverkar valet av perspektiv vilket i sin tur påverkar den kunskap som genereras i forskningen. Det språk och den begreppsbyggnad som finns i den etablerade teorin reflekterar i sig ett maskulinitetsbegrepp som aldrig blir problematiserat. De system av underförstådda, ideologiska ställningstaganden i förhållande till "kön" som kan identifieras här, påverkar inte bara omedelbara forskningsresultat. Inom kriminologin leder de också till teoretiska blockeringar. Symptomatisk är kanske att även om "kön" börjar bli en accepterad forskningskategori, så faller det sig inte naturligt att studera manliga krimi-

nella i förhållande till vår kulturella förståelse av manlighet. Colin Sumners riktar i detta sammanhang skarp kritik mot Foucault, mot bakgrund av dennes användbarhet för kriminologer (se också Henrik Dahls anmälan av Sumners i NTfK 2/91). I de analyser Foucault gör av avvikelser, disciplinering och slutligen sexualiteten, kopplar han aldrig samman dessa med den parallella utvecklingen av maskulinitet, hävdar Sumners. Disciplineringen är militär och avvikaren har feminina drag. Det typiskt avvikande är också det typiskt kvinnliga, precis som det mörka och det sjuka. Begrepp som upplysning och rationalitet vilar därmed på en kulturell hegemonisk maskulinitet vilket Foucault förbigår med tystnad. Att avvika, sett i ett större sammanhang, betyder inte att gå utanför gällande normsystem utan att välja fel normer. En djupare förståelse av avvikande beteende och diskriminering förutsätter därför en förståelse av själva konstruktionen "kön". Sumners dömer därmed ut Foucaults homosexuella motståndprojekt som "kreativ anpassning".

Följande del tar upp erfarenheter av metodutveckling inom kriminologisk kvinnoforskning. Vad är det som karaktäriserar "feministisk" forskning, och vad är egentligen "god" forskning? Det handlar här bl. a. om övergången från kvantitativa metoder till kvalitativa. Erfarenheter av att arbeta med kvinnor som studieobjekt och samtidig erbjuda dessa stöd i olika former, presenteras. Lorraine Gelsthorpe ger i en personlig artikel exempel, från konkreta forskningsprojekt, på hur ålder och kön hos forskaren påverkar bl. a. responsen hos intervjupersonen.

Den avslutande delen behandlar forskningens politiska konsekvenser. Varför ger reformer av exempelvis våldtäktslagstiftning så tveksamma resultat? Maria Los tar här upp senare års kanadensiska reformer på detta område, och menar att en del av problemet ligger i förhållandet mellan feminismens sätt att argumentera och rättens egna traditioner. Straffrätten har genom historien utvecklats till att bli ett funktionellt system uppbyggt på vissa väsentliga värden. Ändå blir systemet ohållbart för dem som upplever att de inte har deltagit i den fiktion som ytterst ger värdena dess auktoritet, nämligen samhällsfördraget. Är de då verkligen möjligt att reformera enskilda regler eller är själva regelsystemet undermåligt? Los ger flera exempel på hur feministiska försök att omdefiniera våldtäkt leder till oönskade resultat. Den kanadensiska övergången från ett sexuellt definierat övergrepp till ett våldsbrott har bl. a. lett till att våldtäkt som ett övergrepp mot kvinnlig sexualitet blivit mindre tydligt. Det har skapat ett intryck av att förödmjukelsen inte längre är lika stor och att bara verkligt våldsamma övergrepp är allvarliga.

Det är svårt att göra en sådan här omfattande bok rättvisa. Sammanfattningsvis kan sägas att den på ett mycket bra sätt visar på kvinnoforskningen som en intellektuell utmaning inom kriminologin. Den är intressant och mycket läsvärd.

Kerstin Berglund

Universiteten i Uppsala och Tromsø

Martin Wasik: Crime and the computer. Clarendon Press, Oxford. ISBN 0-19-825621-3. £ 35.00 + forsendelsesomkostninger.

Kriminalitet, der forvoldes *ved* eller som rettes *mod* edb er blevet stadigt hyppigere. Edb-virus, logiske bomber, hacking, piratkopiering, aflytning hører til den daglige avislæsning. De strafferetlige problemer desangående giver anledning til både praktiske og teoretiske problemer: Hvordan afgrænses begrebet edb-kriminalitet over for anden kriminalitet? Bør regler om edb-kriminalitet gives i særskilte delikter eller som fortolkninger af den almindelige strafferet? Kan man "stjæle" information?

Med strafferettens analogiforbud har disse spørgsmål – der genfindes i den almindelige edb-ret (gælder købeloven for information? etc.) – en særlig mærkbar betydning. Alligevel synes vi i Danmark – sammenholdt med så mange andre lande – at have en ganske afklaret holdning hertil. En af forklaringerne ligger i, at vi allerede i 1985 fik særlige regler om "datakriminalitet". En anden ligger i de relativt fåtallige sager, vi har haft på området. Dertil har praktikerne haft god støtte i professor Vagn Greves kyndige bog om edb-kriminalitet, der kom i sin anden og seneste udgave i 1986.

I Storbritannien er forholdene anderledes. Her fik man først med The Computer Misuse Act fra 1990 en lovgivning om edb-kriminalitet. Inden da havde de britiske domstole måttet løse en række interessante edb-strafferetlige spørgsmål med udgangspunkt i den almindelige strafferet. Tidspunktet for en bog om engelsk edb-strafferet – i vadestedet mellem ny og gammel ret – er derfor velvalgt.

Når denne bog er blevet så omfattende – 244 sider – skyldes det dels, at der er gjort en del ud af den tidligere praksis, dels at forfatteren har en tendens til at fortabe sig i teoretiske refleksioner, der ikke fører ham frem til operationelle konklusioner. I bogens første kapitel defineres emnet. Forfatteren anlægger en ganske bred – og næppe synderligt afklarende – synsvinkel, der ikke alene omfatter edb-kriminalitet men også edb-misbrug ("computer misuse"), defineret som "unethical or unauthorized behaviour in relation to the use of computers" (s. 3).

Bogens andet kapitel har rettsociologisk karakter. Det handler om edb-kriminalitetens omfang og karakter. Danske læsere vil vide, at dette emne er ganske omdiskuteret, jfr. senest den mørketalsundersøgelse, der i efteråret 1990 blev offentliggjort af Peter Hansen og Thomas Rohde og udsendt under titlen "Datakriminalitet i Danmark i perioden 1986–89" fra Institut for Datasikkerhed ApS. I bogen citeres en række engelske undersøgelser herom, der beskæftiger sig med tabenes formodede omfang (s. 34 ff.), gerningsmændene (s. 60 ff.) og ofre (s. 65 ff.).

Resten af bogen er systematiseret efter den inddeling af edb-kriminaliteten, der er anvendt i forarbejderne til den nye engelske lovgivning, nemlig henholdsvis "unauthorized access", "fraud and information theft" og "associated offeness".

Kapitel 3 om *unauthorized access and unauthorized use* handler om hacking (s. 70 ff.), og om indtrængen og aflytning m. v. (s. 85 ff.). Noget fremmedartet for en dansk tankegang men i øvrigt helt overfladisk – omtales registerreglerne, s. 92–94.

Særlig interessant er omtalen af edb-brugstyveri, eller som forfatteren kalder det: "minuse of computer time and facilities" (s. 95 ff.). Problemet er ganske vigtigt. Information (f. eks. en roman) vil altid optræde i tilknytning til et medium (f. eks. en bog). "Infor-

mations"-forbrydelser kan derfor altid beskrives i relation til handlinger begået mod, eller ved hjælp af, mediet. På edb-området, hvor prisen for mediet ofte er forsvindende, vil disse hændelser ofte have sekundær karakter. Det tyveri af elektricitet, der forvoldes ved ulovlig brug af et edb-system, er f. eks. næppe føleligt. Hermed opstår et vanskeligt afgrænsningsspørgsmål, der bl. a. kan få praktisk betydning, hvis der ikke er andre delikter at straffe efter.

Kapitel 4 om *Fraud and information theft* handler om en række problemer, som de færreste nordiske jurister ville placere under denne overskrift. Relativt megen plads bruges på spørgsmålet, om man kan "besvige" en computer (f. eks. en betalingsautomat) – et forhold, der i dansk strafferet er afklaret med lovens § 279a. Emnet har angivelig givet anledning til problemer i forskellige lande (s. 109). I omtalen af disse spørgsmål ledes læseren gennem en række forskellige sager, hvoraf de færreste har manifesteret sig i trykt praksis. Nogen endelig konklusion leder man forgæves efter, og gennemgangen har som allerede antydnet næppe nogen praktisk betydning for en dansk læser.

Kapitel 5 om *associated offences* (s. 135 ff.) behandler en vid mangfoldighed af forskelligartede sager: edb-hærværk på henholdsvis maskinel, programmell og information (s. 135 ff.), ulovlig blokering af adgangen til et edb-system (s. 148 ff.), tingsødelæggelse og legemskrænkelser (s. 150 ff.), afpresning (s. 152 ff.), returkommission (s. 154 f.), hrud på tavshedspligt (s. 155 f.) og forskellige former for medvirken hertil (s. 156 ff.). Sammenlignet med de øvrige kapitler er fremstillingen af disse spørgsmål relativt kort. Forklaringen ligger givetvis i, at problemerne ikke adskiller sig mærkbart fra, når tilsvarende forbrydelser begås uden brug af edb.

Ifølge bogens omslag underviser Martin Wasik i strafferet ved universitetet i Manchester. Hans omfangsrige henvisnings- og notemateriale efterlader da heller ingen tvivl om, at han har en bred viden inden for sit felt. Den omfattende litteraturliste rummer en samlet oversigt over alle disse kildesteder. Hertil kommer domsregistre samt et – ganske nyttigt – register over såvel britisk som udenlandsk lovgivning (for USA's vedkommende systematiseret efter delstater). Som bilag finder man bl. a. den nu vedtagne Computer Misuse Act 1990 med bemærkninger, denne lovs tidligere udkast samt den tilgrundliggende Law Commission Report.

Det er i hovedsagen bogens kompendie-funktion, der giver den sin kvalitet. Slår man op om et givet emne, finder man med stor sikkerhed en relevant domshenvisning. Nogen nye tankedannelser og teorier, der kunne få betydning også uden for Storbritannien, leder man forgæves efter. Tværtimod tynges fremstillingen af helt uforholdsmæssige referater af opfattelserne i den juridiske litteratur – referater, der vel at mærke hverken fører til diskussion eller konklusion. Det store litteraturmateriale får derfor ikke den illustrerende funktion, som burde være formålet med at inddrage det.

Mads Bryde Andersen
Københavns Universitet

Peter Schmidt & Ann Dryden Witte: Predicting Recidivism Using Survival Models. Springer Verlag, New York, 1988, 174 sider.

Muligheden for forudsigelse af kriminelt recidiv har altid været diskuteret og Schmidt's og Witte's bog er endnu et bidrag til diskussionen. I deres bog anvender de en række nyere statistiske metoder i forsøg på at forudsige og modellere kriminelt recidiv. Den statistiske metodologi, der benyttes, er udviklet specielt inden for operationsanalyse og biostatistisk litteratur. Modellerne kaldes gerne overlevelsesmodeller eller "failure time"-modeller, fordi man observerer, hvor længe en person "overlever", i stedet for at observere, om en person har "overlevet" en valgt "follow-up" periode. Det interessante er dels at fastlægge hvilken fordeling, der beskriver overlevelsestiden, og dels at inddrage forklarende variabler for at undersøge, om disse har indflydelse på overlevelsestiden. Bogen demonstrerer først og fremmest, hvor vigtigt det er at vælge en rigtig model, hvis man ønsker at forudsige kriminelt recidiv, og for det andet demonstrerer den, med hvilken præcision man kan forvente at kunne forudsige recidiv. Endelig diskuteres det, om modellerne kan bruges til at forudsige recidiv sandsynligheder på individniveau, og diskuterer dermed muligheden for selektiv afstraffelse (selektiv inkapacitering).

Forfatterne afprøver deres modeller på et stort datamateriale fra Carolina Departement of Correction, som har en usædvanlig veludviklet database til rådighed vedrørende de indsatte. Materialet, forfatterne benytter, består af oplysninger vedrørende en kohorte af løsladte fanger fra North Carolina's fængsler i 1977, i alt 9457 personer, samt oplysninger vedrørende en kohorte på 9679 løsladte fanger fra North Carolina's fængsler i 1979. De to datasæt bliver tilfældigt delt i to dele. En del, der benyttes til at fastlægge modellen (estimationsstikprøven), og en del, på hvilken modellen afprøves (validationsstikprøven). Som afhængig variabel (overlevelsestiden) vælges længden af tiden mellem løsladelsen fra et fængsel og den næste genindsættelse. Fordelen ved denne variabel er for det første, at den indeholder mere information end den simple ja'nej til recidiv, og for det andet, at den tillader at forudsige recidivraten for en hvilken som helst ønsket periode efter løsladelsen, ikke kun for en speciel follow-up-periode. Valget af "genindsættelse i fængslet" som responsvariabel er svagt, idet man i stedet burde have anvendt tiden til den første tilbagevenden til kriminel adfærd. Tiden til genindsættelse er naturligvis valgt, fordi denne kendes ud fra datamaterialet, mens ventetiden til recidiv er ukendt. Til forklarende variabler anvendes en række variabler, der indeholder information om kriminalitetens art samt sociologiske, økonomiske og demografiske forhold.

Forfatterne finder, at de bedste overlevelsesmodeller er i stand til at forudsige recidivraten ganske præcist. Det er imidlertid interessant, at modeller, der inkluderer forklarende variabler, ikke forudsiger recidivraten mere præcist end modeller, der ikke inkluderer forklarende variabler. Derimod gør inklusion af forklarende variabler det muligt at forudsige recidivraten i løsladelseskohorter, som ikke er tilfældigt udvalgt. Hermed være ikke sagt, at det er muligt at forudsige, om et givet individ recidiverer, men modellerne med forklarende variabler gør det muligt at behandle heterogene data.

Styrken ved modeller med forklarende variabler er illustreret gennem en statistisk analyse. Forfatterne finder, at den gennemsnitlige recidivtid for stikprøven fra 1979 er mindre end recidivtiden for stikprøven fra 1977. Tager man imidlertid de forklarende variabler med i analysen, ser man, at for et givet individ er den forventede recidivtid ikke ændret.

Derimod er populationen af frigivne fanger fra 1979 ikke den samme som populationen fra 1977. Populationen fra 1979 består af personer, for hvilke man forventer et hurtigere recidiv end for 1977. Det er således ikke recidivtiderne, der er forandrede, men populationen af løsladte fra fængslet, der er forandret.

Forfatterne diskuterer primært metodologi, men finder dog også ting af mere generel kriminologisk interesse. Forfatterne finder, at det ikke er de samme variabler, der bestemmer sandsynligheden for recidiv, og – givet at en person recidiverer – recidivventetidens længde. F. eks. finder de det interessant, at alder og køn indvirker på sandsynligheden for, om en person recidiverer, men ikke på, hvor længe det tager før personen recidiverer.

Et af de spørgsmål, man fra fængselsvæsenets side var interesseret i at få besvaret var, om det ud fra modellen var muligt at udpege personer eller grupper med særlig stor risiko for at recidivere. Dette ville kunne benyttes i forbindelse med selektiv afstrafning (selektiv inkapacitering). Forfatterne forsøger for forskellige grupper at forudsige recidivraten og viser, at modellerne ikke egner sig særlig godt til dette formål. Modellerne forudsiger ganske godt for hele kohorten, men for udvalgte grupper bliver forudsigelsen væsentlig ringere. Værre bliver det, hvis man forsøger at forudsige om et givet individ vil recidivere. Så er det naturligvis spørgsmålet om falske positive eller falske negative, som er afgørende. Med prediktioner baseret på en af modellerne forudsiges, at 1727 personer recidiverer. Ud fra dette antal returnerede 595 faktisk til fængslet, mens 532 ikke gjorde det. Omvendt forudsagde modellen, at 1951 personer ikke vil vende tilbage til fængslet. 540 af dette antal blev faktisk genindsat, mens 1411 ikke gjorde. Antallet af falske positive og falske negative er derfor alt for stort til, at modellen kan bruges på individniveau.

Forfatterne pointerer, at de ikke med deres modelarbejde indgår i en politisk diskussion om selektiv inkapacitering, men udtrykker stærk pessimisme i forbindelse med anvendeligheden af modeller til at kunne retfærdiggøre en sådan fremgangsmåde. Specielt er dette problematisk, når de variabler, der fremkommer som de bedste prediktionsvariabler, er køn, alder og hudfarve etc.

Sammenfattende kan man sige, at fra en statistisk synsvinkel er bogen en glimrende gennemgang af overlevelsesmodeller og forsøg på anvendelse af disse på et konkret data-materiale. Fra en kriminologisk synsvinkel synes resultaterne mindre interessante. Det synes da også at være således, at forfatternes største interesse ligger i afprøvning af modellerne, mens de selv er dybt skeptiske overfor anvendelser på individniveau og advarer f. eks. imod at anvende dem i forbindelse med selektiv inkapacitering. Derimod kan modellerne udmærket anvendes til at forudsige, hvor stor en andel af en løsladt kohorte, der vil vende tilbage til fængslet inden for en given tidsramme. På tilsvarende måde er modellerne særdeles velegnede i forbindelse med statistiske analyser, som når det f. eks. kan vises, at det ikke er recidivtiden for en population, der ændres, men derimod populationen selv.

Gorm Gabrielsen

Institut for teoretisk Statistik
Handelshøjskolen i København

Olav Hestenes: "*Kamp i sort kappe*". Aschehoug, 1990, 228 sider.

Olav Hestenes er en af Norges mest kendte forsvarsadvokater med drabssager som speciale. Gennem 30 år som forsvarer har han haft 140 drabssager.

Der er nærmest tradition for, at markante forsvarere i en moden alder skriver deres erindringer. Arnold Rothenborg: "Vægten og sværdet" og Carl Madsen: "Fortids møre mur" er et par danske eksempler og til efteråret udkommer Jørgen Jacobsens erindringer som et tredje.

Det vil ikke være rigtigt at betegne Hestenes' bog som en sædvanlig erindringsbog. Bortset fra en prisværdig kortere indledning spares læseren for interessante betragtninger over forfatterens opvækst og uddannelse. Det er ikke det, der er hovedsagen for Hestenes. Det interessante for ham er de retspolitiske problemer og dem forholder han sig skarpt og polemisk til med udgangspunkt i sager, han har haft. Og der skrives, så suset fra de norske fjelde står rensende direkte ind i stuen.

Han får i bogen forholdt sig til de væsentligste retssikkerhedsproblemer i Norge. Lad mig i flæng nævne sager mod børn, formålet med straf, forholdet til klienterne og deres såvel som ofrets pårørende, dommervagtsordningen, Justitsministeriet, offentlighed i retsplejen, retten til nødværge, og nævningeinstitutionen. Også i Norge er der planer om at afskaffe eller i hvert fald svække nævningesystemet. I Danmark har debatten været særdeles præget af dommerstandens og (nogle) universitetslæreres mere tekniske syn på nævninger. Debatten har savnet en forståelse for baggrunden for institutionen og har i hovedsagen forholdt sig til, hvorvidt enkelte afgørelser har været juridisk korrekte. De juridiske regler kan bl. a. betragtes som lovgivers formulering af en folkelig ret-opfattelse. En kritik af nævningeinstitutionen som sådan og på grundlag af nævningernes forvaltning af de juridiske regler, har en forståelse af juraen som uafhængig af en folkelig retsopfattelse og kontrol. Som noget, der kun kan forstås af og dermed overlades til eksperterne. Menigmand er for dum. Hestenes skriver (s. 158): Lagretten blir bedt om å trekke seg tilbake. Alle reiser seg. Lagrettemedlemmene går i rekke ut til rådslagningsrommet med sin ordfører foran. Folket til sin gjerning! Rettsbetjenten tar med fotomappene og drapsvåpenet som lagretten skal ha med sig. Sannhetens øyeblikk. For meg: En enestående manifestasjon på at vi *har* folkestyre i Norge. Fra eldgammel tid har det vært et stående rettsprinsipp i vårt land at du har krav på å bli dømt av *likemenn*. Den norske lagretten, utvalgt av folket, og *fra* folket, representerer en rettsgaranti. Vi jurister kan nok rettlede, vi kan informere, vi kan korrigere. Og fagdommerne kan sette til side en uriktig frifinnelse hvis de finner den åpenbart uriktig. Men vi kan fra vårt ståsted aldri erstatte eller opveie den levende rettsbevissthet folkets egne skal gi uttrykk for. Kort sagt: Menigmand er *ikke* dum! Han er vår tryggeste rettsgaranti i et fritt og udelelig kongerike. Slik har vi sett det i Norge i hundre år.

Hestenes udbygger senere (s. 199) sin argumentation og bogen afsluttes med et kriminalpolitisk program, som på mange punkter kunne overføres til Danmark.

Jeg har bl. a. bragt ovennævnte lange citat for at vise, at der i hvert fald ikke for en dansker er nogen problemer med at læse bogen, der er god og medrivende. Den er et must for alle, der beskæftiger sig praktisk med straffesager, og som det fremgår også for andre, der ønsker at ytre sig herom.

Thorkild Høyer
advokat, København

Johannes Speck: Die Rechtsstellung des Beschuldigten im Strafverfahrensrecht der DDR. Eigenverlag Max-Planck-Institut. 1990. 495 s. ISBN 3-922498-74-4.

Speck er kommet tidsmæssigt i klemme med sin doktorafhandling om anklagedes retsstilling i DDRs straffeprocessret. Medens han arbejdede faldt Berlin-Muren og to lande blev til ét. Hensigten med afhandlingen var at hæve det generelle diskussionsniveau fra ikke blot at vurdere DDR-ret ud fra et liberal-statsligt tankesæt, men også ud fra DDRs socialistiske selvforståelse. En sjælden målsætning i betragtning af at også forskningen i Øst- og Vesttyskland var præget af det ideologisk meget spændte forhold imellem de to lande.

Ganske vist er afhandlingen ikke, som det var meningen, en beskrivelse og vurdering af et aktuelt fungerende system. Men dermed er den ikke uden værdi. Når afhandlingen er tung at læse, skyldes det hverken at DDR ikke eksisterer længere eller at emnet er kedeligt, men derimod den grænseløse, typisk tyske grundighed. Systematikken føres igennem til en detaljeringsgrad, som gør det vanskeligt at finde de interessante særpræg ud af mængden af mere almene europæiske procesretlige principper. Derfor er de få emner, der omtales her alene at betragte som eksempler på emner, som anmelderen har hæftet sig ved. Andre ville sandsynligvis have udvalgt ganske andre emner.

Speck udtrykker generelt, at DDRs straffeprocessuelle system virkede konsekvent, men at litteraturen bærer præg af manglende erkendelse af – eller stillingtagen til de mulige spændingsforhold, som det også rummede.

Domstolene fungerede delvist inkvisitorisk i straffesager. Derved opstod der, ifølge Speck, en slags indre modsigelse imellem kravet om at finde frem til den objektive sandhed og det krav, der var nedlagt i DDR-straffeprocessens grundsætninger, om at iagttage hensyn til den anklagedes menneskelige værdighed. Hensyn til menneskelig værdighed burde netop i nogle situationer tilskrive domstolene at afstå fra videre forfølgning af enkelte aspekter i den objektive sandhed.

Speck påpeger også en på nogle punkter, når man så på systemet igennem vesttyske briller, særpræget kompetencefordeling imellem anklagemyndighed og domstol. Det var f. eks. statsadvokaten, der afgjorde klager over efterforskningens gennemførelse. Indgribende efterforskningsskridt skulle godkendes af domstolene indenfor 48 timer, men med hensyn til gennemførelsesmåden, kunne borgeren udelukkende besvære sig overfor statsadvokaten. Heller ikke i det tidligere Vesttyskland, skriver Speck, var alle typer klager over efterforskningen underkastet domstolsprøvelse, men de kunne dog føres udenfor selve efterforsknings- og anklagevæsenet til behandling. Dette får Speck til at bemærke, at Vesttyskland ikke bør danne forbillede generelt, men gerne på enkelte punkter.

I et af sine komparative afsnit sammenfatter Speck, at i det tidligere Vesttyskland var det op til den enkelte anklagede at sørge for, at hans rettigheder ikke blev krænket. Hvorimod der i det tidligere Østtyskland var fastsat omfattende pligter for myndighederne til at iagttage den anklagedes rettigheder, men ingen muligheder for den anklagede for at kontrollere eller gennemtvinge disse pligters overholdelse.

Speck kritiserer endvidere den manglende problematisering fra DDR-forskeres side af modsigelsen imellem den opdragelsestanke, der gennemsyrrer hele straffeprocessen og den lovfæstede ret til at forsvare sig. Hvis den anklagede skal igennem en opdragelsesproces, fremhæver Speck, forudsætter det en fuldstændig blotlægelse af arten og graden af ideologisk afvigelse, som kun er mulig ved pågældendes egen deltagelse. Hvis den anklagede

derimod skal have fuld ret til at forsvare sig, må det nødvendigvis innebære en ret til, i en vis udstrækning, at lyve, skjule, bestride o.s.v. Sidstnevnte ret er i DDR-lovgivningen udformet efter nogenlunde samme prinsipper, som f. eks. i Danmark, hvor det i hovedtræk er sådan, at den sigtede ikke straffes for at lyve i retten, sålänge der ikke derved kastes mistanke på uskyldige.

Den af Speck fremførte kritik af DDR forskningen er efter min mening på sin plads og kan endda udformes langt mere generelt. Det er min erfaring (se: Anette Storgaard: Alternativer til frihedsstraf, Aarhus Universitetsforlag, 1989), at der i DDR-forskningen herskede en udbredt ulyst til at rejse spørsmål før man kendte svarene. Årsagerne hertil vil det føre for vidt at analysere her, men ét er givet: Denne tendens virker ikke fremmede, hverken for forskningen eller samfundsudviklingen i øvrigt.

Som sagt tilhører afhandlingen om DDRs straffeproses nu den europæiske retshistorie. Beklageligvis dannede Specks nuancerede holdning til såvel fordele og ulemper i de to systemer som den østtyske forskning ikke forbillede ved den hastige genforening. Uanset om vesttysk ret havde været at foretrække eller ej, er det nu den, der gælder i hele det nye Tyskland (se: Edeltraut Felfe: DDR-rettens forandring og endeligt. Fra oktober 1989 til august 1990. Retfærd nr. 51, side 89 ff.). Og uanset om dele af den østtyske forskning havde været bevaringsværdig er den nu enten væk eller under hastig omlægning. Virkelighedens udvikling levnedde ikke tid til dén grundige afvejning af fordele og ulemper ved de enkelte elementer, som Johannes Speck giver opskriften på.

Anette Storgaard
Århus Universitet

Preben Wilhjelm: Vor retskulturelle arv – og hvordan vi forvalter den. Vindrose, 1991, 117 s.

Preben Wilhjelm har gjort nettopp hva gjøres burde. Han har gått til kildene for våre rettspolitiske idealer. Han har beskrevet den seige kampen som stod om rettsikkerhetsgarantierne i Danmark i slutten av forrige og i begynnelsen av dette århundre, og så har han sett på hva som senere er skjedd med de samme garantier. Det er blitt en lettlest liten bok om sentrale problem.

Tre forhold stiger særlig tydelig fram.

For det første, hvor hård og lang kampen var for å sikre borgerne mot overgrep fra statsmaktene. I 1849 kom den danske grunnlov med prinsipperklæringer om rettsgarantier. Men deretter tok det 70 års bitter strid – og ikke minst gjentatte fengslinger av et antall helt sentrale aktører – før man fikk en rettspleielov. Så sent som i 1919 skjedde dette.

For det annet; hvor prinsipielle aktørene var, og også hvordan denne prinsipdebatten ble mottatt med betydelig interesse innen almenheten. Det ble sett på som uhyre viktige spørsmål, og de offentlige debatter var lange, detaljerte og meget hårde.

Og så, som den tredje; hvor meget av det man oppnådde som så hurtig er gått tapt: Juryen, nesten helt ute av bruk. Avholdelse av husransaker, nå anvendt i et omfang man dengang ikke kunne forestille seg mulig. Varetekt, strengt begrenset i 1919, men senere prinsipløst godtatt til og med i loven og åpenbart med en innebygget forutsetning om at

den varetektsfengslede nok er skyldig og at det derfor ville stride mot befolkningens rettsfølelse om personen ikke ble fengslet.

Preben Wilhjelm's konklusjon er denne;

– *når vi nyder det privilegium at leve i en retsstat, så kan vi takke tidligere generationer for det. Vor egen generation har ikke noget at rose sig af i denne sammenhæng. Tværtimod. Den retskultur, som andre må kæmpe for, men som vi fik foræret, har vi ladet forfalde.*

Flere land enn Danmark kunne trenge en Preben Wilhjelm.

Nils Christie

Universitetet i Oslo

Alan R. White: Misleading Cases. Clarendon Press, Oxford 1991. X + 144 s. ISBN 0-19-825688-4. £ 25.00.

Alan White är professor emeritus i filosofi vid University of Hull. Han har skrivit en rad böcker, varav flera har rättsvetenskapligt intresse: Attention (1964), The Philosophy of Mind (1967), Truth (1970), Modal Thinking (1975), The Nature of Knowledge (1982), Rights (1984) och Grounds of Liability (1985). White är begreppsanalytiker med en personlig stil; ingen annan kan så koncist blottlägga begreppsliga relationer i vardagsspråket. Hans analyser är sällan ointressanta, och då och då måsterliga. Perspektivet är emellertid i regel snävt, och det gäller att komma ihåg att i vetenskapliga eller juridiska sammanhang är vardagsspråkets begrepp endast en utgångspunkt, inte sista ordet. I *Misleading Cases* redovisar White ett studium av ett mycket stort antal främst engelska rättsfall i straffrättsliga frågor. Kritiken är ofta förödande. White påvisar rader av tankefel av olika slag i de höga juristernas resonemang. Splittringen i praxis framstår inte sällan som beklämmande, och ett flertal lösningar som nu är gällande rätt utgör resultat av feltänkande. Den röda tråden i boken är att domarna uttryckligen utger sig bygga på att lagens ord skall tolkas som "ordinary words of the English language", dvs. inte som juridiskt-tekniska termer.

Huvuddelen av texten är av intresse också för andra än engelska jurister. Följande frågor behandlas: Det är möjligt att försöka göra det som faktiskt är omöjligt att göra (kap. 2). "Recklessness" förutsätter att gärningsmannen är medveten om existensen av en risk (kap. 3). Vetskap om att F kommer att bli en följd av en handling är inte någon sorts avsikt att åstadkomma F (kap. 4). En villkorad avsikt är en "verklig" avsikt på samma sätt som ett villkorat avtal är ett "verkligt" avtal (kap. 5). Tvång ("duress") borde vara en giltig ursäkt också vid uppsåtligt dödande och inte bara vid andra brott (kap. 7). Påståenden om framtida händelser kan vara sanna eller osanna (kap. 9). Misstanke är inte en svag form av tro (kap. 10). Kap. 6 (rörande "dishonesty") och kap. 8 (om "privacy") varnar bl. a. för risken att sammanblanda ett ords betydelse med t. ex. kriterier för dess användning eller exempel på dess tillämplighet.

Nils Jareborg

Juridiska fakulteten i Uppsala

Dale G. Parent: Structuring Criminal Sentences: The Evolution of Minnesota's Sentencing Guidelines. Edited by Daniel J. Freed. Butterworth Legal Publishers, Stoneham 1988. XXIV + 263 s. ISBN 0-88063-102-3. £ 11.50.

Under de seneste femten åren har i USA prøvats en nu svåröverskådlig mängd olika former av riktlinjer för påföljdsbestämning (sentencing guidelines). De utan tvekan intellektuellt och rättspolitiskt mest godtagbara är de normativa numeriska riktlinjer som 1980 infördes i Minnesota. (Se Jareborg & von Hirsch, Påföljdsbestämning i USA. BRÅ Forskning 1984:4). Parent var Director of Minnesota's Sentencing Guidelines Commission 1978–1982. I boken redogörs utförligt för riktlinjernas bakgrund, tillkomst, innehåll och utfall. Den kan vara värdefull för den som i detalj önskar veta något om riktlinjernas historia. För min smak är den alltför omständlig och oanalytisk. Den som vill skaffa sig en inblick i problematiken kring sentencing guidelines rekommenderas i stället ta del av von Hirsch & Knapp & Tonry, *The Sentencing Commission and its Guidelines*. Northeastern University Press, Boston 1987.

Nils Jareborg

Juridiska fakulteten i Uppsala

Thomas Weigend: Absprachen in ausländischen Strafverfahren. Eine rechtsvergleichende Untersuchung zu konsensualen Elementen im Strafprozess. Eigenverlag Max Planck-Institut. Freiburg i.B. 1990. ISBN 3 922498 79-5. ix & 122 pp.

Detta nye, 19. bind i institutets gode, mest komparative serie gennemgår det amerikanske plea-bargaining (ca. halvdelen af bogen) og lignende fænomener ud fra den formentlig rigtige opfattelse, at man i Tyskland, hvor aftaler i straffeprocessen endnu er lidet kendte, bør vide, hvad de andre gør, inden man beslutter sig til at indføre noget sådant eller snarere risikerer at få det som en naturgroet ordning. For så vidt mere spændende end det efterhånden ret kendte amerikanske system er de knappe, men veldokumenterede henvisninger til mindre kendte retssystemer, f.eks. Nederlandes, som har en ordning svarende til bødeforelæg ved alle overtrædelser af bestemmelser op til maksimum 6 år, endog med løfte om rabat på 20% ved vedtagelse i forhold til bødepåstanden under en regulær domsforhandling, samt helt ny ordninger i Italien og Spanien. Forf. har tydeligvis mere sympati for de europæiske formaliserede løsninger end for »plea-bargaining«, som frembyder klare betænkeligheder med hensyn til retssikkerhed og lighed. Forf., som i øvrigt tidligere har skrevet en omfattende fremstilling om anklagemyndighed i mange lande, kommer meget vidt omkring: vor egen retsplejelovs § 723 a fremhæves som udtrykkelig regulering af »diversion«, og under gennemgangen af processuelle forenklinger gives en kortfattet, men fyldestgørende omtale af tilståelsessagerne efter § 925 (endog med henvisning til anmelderens bemærkninger herom). Uhyre fyldig litteraturliste og mange gode domshenvisninger.

Peter Garde

Hillerød kriminalret

Ulrich Eisenberg: Kriminologie. Carl Heymanns Verlag, Köln, Berlin, Bonn und München 1990. 3. opplag. XXIII + 1232 sider. ISBN 3-452-21818-x. DM 228.-.

Naturligvis er det helt umulig å anmelde en omfangsrik bok som denne med noen få setninger. Men for å gi noen selektive glimt: Eisenbergs "Kriminologie" er inndelt i 3 store avsnitt (ved siden en kort innledning): Det første avsnitt på cirka 160 sider har overskriften "kriminologiske tilnærmingsveier". I denne sammenheng blir noen av de kriminologiske teorier (sosialpatologi, avvikskonsepsjonen og spesielle kriminalsosiologiske teorier) diskutert. Deretter diskuterer Eisenberg noen metodiske problemer rundt mørketall, kriminalstatistikk og prognose.

Den andre hoveddelen på cirka 440 sider heter "sammenhenger i den strafferettslige adferdsregistrering". Dette avsnitt er inndelt i 3 underkapitler om lovgivning, forføyning/ domfellelse og rettsfølger.

Det siste store avsnitt på nesten 400 sider befatter seg med "sammenhenger i strafferettslig registrert adferd" og konsentrerer seg om følgende problemer: kriminalitetsinterne sammenhenger (lovbruddtyper, gjerning, lovbrytere og offer) og kriminalitetseksterne sammenhenger (kultur, kriminalgeografi).

Boken er et nyttig oppslagsverk for dem som ønsker en detaljert orientering. Men det må også bli sagt at bokens oppbygning og struktur er litt innviklet og ikke helt leservennlig. Ut over dette er den nyere abolisjonistisk orienterte kriminologi altfor kortfattet behandlet.

Knut Papendorf

Lübeck

Kommentar zum Strafvollzugsgesetz. Reihe Alternativkommentare. Luchterhand Verlag. Neuwied und Darmstadt 1990. 3. opplag. XLIX + 819 sider.

"Alternativkommentaren" til "straffullbyrdelsesloven" (Strafvollzugsgesetz) er nå kommet i 3. opplag. I store deler er kommentaren nybearbeidet. Grunnen til dette er at det er gått syv år siden 2. opplag kom, men vel også fordi fire av kommentatorene sluttet av forskjellige grunner og derfor måtte erstattes.

Helt nytt er et avsnitt om AIDS i fengsel, men også bestemmelsene om prøveordninger, permisjon, arbeid og utdanning av fangene har blitt bearbeidet helt på nytt. Også den planlagte noveleringen av "straffullbyrdelsesloven" er blitt innarbeidet i kommentaren og vurdert kritisk.

Alternativkommentaren sikter på å kommentere straffullbyrdelsesloven på et sosialvitenskapelig grunnlag med en sterk sosialstatlig orientering.

Det som kjennetegner denne viktige kommentaren i den tyske fengselspolitiske debatten, er ikke bare at noen av kommentatorene tilhører de fremste kriminalsosiologer i Tyskland (Karl F. Schumann, Johannes Feest), men også at en av dem er tidligere langtidsfange (Denis Pévic) og som alt i sin fengselstid kom med et eget utkast til en "Straffullbyrdelseslov" som dengang ikke fantes.

Knut Papendorf

Lübeck

Deviant Behavior – Patterns, Sources, and Controls av Stuart Palmer och John A. Humphrey. Plenum Press. New York and London. 1990.

Deviant Behavior är ytterligare en av dessa amerikanska introducerande läroböcker. Dess enda förtjänst är att förlaget valt att inte pigga upp texten med de fotografier och bilder, som annars är vanliga i genren.

Författarna slår an tonen redan på femte raden i förordet då de förklarar att "deviance" har definierats på flera sätt (och att de tänker ägna ett kapitel åt att utforska dessa), men att de bestämt sig för följande: Deviance is behavior that is unusual, not typical, in a society or group.

I övrigt innehåller boken en genomgång av teorier (varav det senaste decenniets diskussioner om rationalitet, rutinaktiviteter osv. inte finns representerade). Kapitel 3–10 är ämnesvisa genomgångar av våldsbrott, egendomsbrott, prostitution, homosexualitet, mentalsjukdom, självmord och missbruk. Här tycks varje uppgift och forskningsresultat författarna lyckats vaska fram redovisas, men utan att dessa på något sätt presenteras i en kritiskt analyserande form. Att författarna inte heller har något större mått av självkritik visar sig i underrubrikerna *The World at Large* (till skillnad från USA), som de avhandlar i de flesta ämneskapitlen.

Sådana pretentiösa anslag får ofta lätt komiska effekter, som när författarna skall förklara prostitutions utbredning i världen. Där lär vi oss t ex att på Island har prostitution inte varit nödvändig p g a landets höga andel "trial marriage". Belägget för detta påstående visar sig, i en fotnot, bestå av personliga observationer av en av författarna. Vilken, skall jag generöst avstå från att avslöja.

Malin Åkerström
Lunds Universitet

Ny litteratur

Alkohol- og narkotikamisbruget 1985–1989. Sundhedsstyrelsen, Kbh. 1991. ISBN 87-503 9177-1. 58 s.

Mads T. Andenæs & Jan Bjørland: Børsregler. Universitetsforlaget, Oslo 1991. 474 s.

Andrew Ashworth: Principles of Criminal Law. Clarendon Press, Oxford 1991. ISBN 0-19-876145-7. xxii + 434 s.

Flemming Balvig & Ole Krarup: Samfundsjura. En sociologisk indføring i forholdet mellem ret og samfund. Jurist- og Økonomforbundets Forlag. ISBN 87-574-5870-7. Kbh. 1991. 150 d.kr.

Gordon C. Barclay: Criminal Justice Systems in Europe. England and Wales. HEUNI, Helsinki 1990. ISBN 951-47-4213-3. 33 s.

Betænkning om beslaglæggelse og edition under efterforskning. Afgivet af Strafferetsplejeudvalget. Nr. 1223. Kbh. 1991. ISBN 87-503-9188-7. 85 s.

Betænkning om 3. instansbevillinger og andre procesbevillinger. Afgivet af Retsplejerådet. Nr. 1222. Kbh. 1991. ISBN 87-503-9151-8. 152 s.

Anders Bratholm & Magnus Matningsdal (Red.): Straffeloven med kommentarer. Første del. Almindelige bestemmelser. Universitetsforlaget, Oslo 1991. ISBN 82-00-02827-5. xvii + 396 s.